

№7 тәжірибелік сабақ. Қазақстандағы саяси элитаның қалыптасуының құқықтық механизмдері.

Жұмыстың мақсаты мен міндеті: Студенттермен Қазақстандағы саяси элитаның қалыптасуы туралы ақпарат алмасу, талқылау.

Техникалық және инструментальдық құралдары: интерактивті тақта, проектор сызба – кестелер.

Тәжірибелік сабақ оқыту нәтижелері: Саяси лидерліктің негізгі түсініктемелерін ұғынады. Саяси көшбасшылықтың теориялары: белгі теориясы, жағдайлық тұжырымдама, психологиялық тұжырымдамалар, интегративтік амалдарды білетін болады. Саяси көшбасшылықтың типологиясы және саяси көшбасшылықтың түрлерін ұғынады.

Оқытудың әдістері мен түрлері: баяндау, сұрақ–жауап, түсіндіру, кіріспе лекция, пікір-талас.

Қазақстандағы саяси элитаның қалыптасуы бірнеше кезеңдерге бөлінеді. Бірінші кезеңі – XV ғасырдың ортасынан бастап XIX ғасырдың 20-шы жылдарына дейін, — **дәстүрлі** дала элитасының қалыптасу дәуірі деп аталады. Қазақтың көшпенді қоғамында билеуші элита құрастыру және оның қалыптасуы көшпенділердің тұңғыштың орны деген салт-дәстүрінен шыққан.

Бұл принцип көшпенділердің Ішкі Азияның кең даласының экстремалды табиғи жағдайына бейімделуінен туындаған. Қоршаған ортаның табиғи ресурстары жайлы, оларды тиімді пайдаға асыру және оларға бейімдену білімдері көшпенділер тайпаларының арасындағы жайлауға, су-бұлақтарына бәсекелестік таласында пайда болып, мындаған ғасырлар бойы жинақталып, атадан балаға тараған.

Орта Заманның соңғы жылдарында қазақ тайпаларының ішінде үш этнотерриториалды бірлестіктер пайда болды: Ұлы жүз, Орта жүз және Кіші жүз. Әйгілі қазақ ғұламалары С.Д.Асфендияров, В.П.Юдин Х.Арғынбаев, Н.Э.Масанов зерттемелері бойынша, бұл үш жүзге бөліну тарихи-географиялық фактормен байланысты – Қазақстанның кеңістігінде табиғи жолымен қалыптасқан үш жағы: Жетісу аймағы, Батыс Қазақстан және Шығыс Қазақстанның төңіректері.

Қазақ қоғамында батырлар, би және үлкен ақсақалдардан алғашқы элитасы құрастырылғанымен, олар билікке, ел басқаруға жолатылмайтын. Тек бір кіші әлеуметтік топқа басқарушылық жүргізе алатын – ауыл болсын, ру немесе елдің басшысы бола алатын. Қазақ даласының әлеуметтік нормативтері және тәртібі бойынша, ханның тағына легитимді жолымен шығу үшін торе ден болу керек болатын, яғни Шыңғысханның ұрпағынан. Сонымен қоса, ол адам алдында көптеген талаптар қойылатын: шыққан тегі, ерекше ой қабілеті, сот ісіндегі үлкен тәжірибе, басқарушылық және ұйымдастыру қабілеті мен әскери өнерлігі.

Әрине, осы қасиеттер үнемі уақыт кеңістігінде заманына сай талабына карап жаңарылып тұратын. Экстремалды кезеңдерде басшының персоналды ерекше харизмасының қажеттілігінен ел арасында хан сайлауына қызығушылықта көтерілетін. Мысалы, ірі бірлестіктер арасында конфликттік

жағдай болар кезде жоғарғы билік басшының ағайындарының немесе балдарының біріне берілу алдында ұзақ процедурадан өтетін: сайлау, жалпы консенсустан өткізу, осындай жолмен билікке келген – Нұралы хан (1748-1786), Батыр хан (1748-1771), Барак хан (1749-1750), Вали хан (1781-1821), Бәкеу Барақұлы (1816-1819).

Ал егерде Қазақ Даласындағы сырқы жағынан әлеуметтік шиеленістер болса, хан сайлауы өте күрделі бірнешесатылы процедурадан өтетін: қазақтардың ақсүйектерінің кандидаттарын шығару, ірі тайпалар арасындағы бәсекелестіктен консенсусқа келу, және т.б. Таке хан (1680-1715), Абулхайыр хан (1710-1748), Абылай хан (1771-1780) хандарының жолы осындай болатын.

Соңында, сайланған ханды көпшілік алдында ақ киізге көтеріп, күн жолымен айналып шығатын. Ал XIX ғасырдың 20-шы жылдарында Қазақ элитасының қалыптасуына әсерін тигізгені – Ресей империясына қосылуы. Орыс патшалығы Солтүстік Қазақстанның аймағын бірнеше административті бірліктерге бөліп (округ, волость, ауыл), әр қайсына басшы «аға сұлтан» және іс жүргізушілері мен жұмысшылар штатын құрастырды. Сонымен, осы заманнан бастап қазақтың элитасының қалыптасуы толығымен Ресей патшалығынан тәуелді болатын.

XX ғасырдың басында жалпы дүниедеге болған ұлт-азаттық қозғалысының әсерінен қазақ қоғамында да жаңа элитаның қалыптасуы басталады – европалық көзқарастағы, білімі бар оқыған қазақтарынан. Осы топ саналы түрде Ресейдің колониалды режиміне оппозициялық тұрғыда болатын. Әрине, бұл топты құрастырған білім алуға мүмкіндіктері бар өткен заман элитасының балдары: аға сұлтандардың балдары, би және батырлардың тұқымынан шыққандар, жартысынан көбі – чингизидтер. 1905-1920 ж.ж. қазақтардың алғашқы элитасы «Алаш» ұлттық-либералды партиясының қызметінде орын тапты.

Деңгейлік тапсырмалар:

1–деңгейлік сұрақ. Саяси элита дегеніміз не? Ол не үшін керек? 1 –деңгейлік сұрақ. Қоғам дамуындағы саяси элитаның рөлі неде?

2–деңгейлік сұрақ. Саяси элиталар жөнінде қандай теориялар бар, олардың ерекшеліктері қандай? 2–деңгейлік сұрақ. Қоғамның түбегейлі өзгеру жағдайында саяси элитаның қызметінде тиімді бағыттарға нелерді жатқызасыз?

3–деңгейлік сұрақ. Қазіргі Қазақстан элитасына кімдерді жатқызасыз?

ОБӨЖ тапсырмалары: Топ бастаушы болу үшін қандай қасиеттер керек? Неге байланысты олардың ролі арта бастайды, осыларды дәлелденізіші.

БӨЖ тапсырмалары: Лидердің басқарушыдан айырмашылығын ашып көрсетіңізші

Негізгі әдебиеттер:

1. Саясаттану. -Алматы: "Ұлттық аударма бюросы" қоғамдық қоры, Оқулық, 2020.-520 бет. Хейвуд Эндрю
2. Қазіргі заманның саяси жүйелері мен режимдері. Оқу құралы. / Д. Е.

Ақболат. - Алматы : Қазақ ун-ті, 2020

3. Қоғамдық саясат. Саясат, талдау және баламалар: Оқулық, /Майкл Е. Крафт, Скот Р. Фурлонг.-Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2017.

Қосымша әдебиеттер:

1. Қазақстанның дін жөніндегі мемлекеттік саясаты. А.Т.Асан, А.С.Балапанова, Т.А.Козырев, 2020, Монография
2. Қазақстан республикасының ішкі және сыртқы саясаты пәнінің оқу-әдістемелік кешені.Д. Е. Ақболат. Алматы, 2019
3. Нұрсұлтан Назарбаев: Бейбітшілік және қоғамдық келісім идеясы. Ұжымдық монография. Тоғжанов Е.Л., Әбдәкімов Ә.Ә., Капашникова Н.П., т.б. Астана, 2014

WEB сайттар тізімі:

- 1 <http://rmebrk.kz/> Саясаттану. Оқу-әдістемелік құрал. А.А.Иманбаева, Алматы, 2017.
2. <http://rmebrk.kz/> Саясаттану. Оқулық. У.К.Абдыкалыков, Ж.К.Симтиков, Алматы, 2018
- 3.<http://rmebrk.kz/>Саясаттану: Оқулық. - 2-ші бас. Г.М. Серғазина, Р.Н. Абылқалықова - Қарағанды: Medet Group, 2019